

کمیته آهن؛ ابزار جدید بریتانیا برای چپاول ایران

۲۵ دی ۱۳۹۶ ساعت ۲۲:۴۱

بعد از قرارداد استعماری ۱۹۱۹ که میان وثوق‌الدوله و بریتانیا به امضا رسید، حجم انتقادات و اعتراضات وارد شده به آن، اجرای قرارداد عملاً منتفی و به طور کلی ملغی گردید. در این شرایط، بریتانیا با ابزارهای سیاسی دیگر درصدد اعمال نفوذ و به دست گرفتن قدرت برآمد که کمیته آهن یکی از این ابزارها بود . . .

کافه تاریخ- مقاله تاریخی

بعد از قرارداد استعماری ۱۹۱۹ که میان وثوق‌الدوله و بریتانیا به امضا رسید، حجم انتقادات و اعتراضات وارد شده به آن، اجرای قرارداد عملاً منتفی و به طور کلی ملغی گردید. در این شرایط، بریتانیا با ابزارهای سیاسی دیگر درصدد اعمال نفوذ و به دست گرفتن قدرت برآمد که کمیته آهن یکی از این ابزارها بود. این کمیته با هدف تحقق بخشیدن اهداف بریتانیا و نیز ابزاری جهت به دست گرفتن قدرت که تبلور آن در کودتای ۱۲۹۹ فراهم گردید، تشکیل و دست به اقداماتی در این راستا زد. برای آشنایی بیشتر با این کمیته و اقدامات آن، توجه شما را به مطالعه مطلب پیشرو دعوت می‌نمایم.

زمینه‌های تشکیل کمیته آهن

بعد از انقلاب بلشویک‌ها در روسیه که در سال ۱۹۱۷ م به وقوع پیوست، دامنه نفوذ این کشور در مناطقی همچون ایران کاهش یافت. در این شرایط که انگلیس خود را قدرتی بی‌رقیب در ایران می‌دید تصمیم گرفت با دخالت در امور سیاسی کشور و انتخاب حکومت و چهره‌های سیاسی مورد نظر خود، به این هدف برسد. یکی از مهمترین اقدامات قرارداد ۱۹۱۹ کاکس- وثوق بود که در صورت اجرایی شدن، انگلیس بر تمام امور لشکری و کشوری ایران تسلط می‌یافت. انگلیس جهت اجرای این قرارداد، تلاش زیادی به کار برد. چنانچه در سفر رسمی احمدشاه به بریتانیا، جورج پنجم شخصاً از او استقبال کرد؛ اما احمدشاه در ضیافت رسمی پادشاه بریتانیا صحبتی از قرارداد نکرد و حتی زمانی که با تهدید بریتانیا مبنی بر انقراض قاجار، در صورت عدم امضای قرارداد مواجه شد اعتنایی به آن نکرد. ۱

بدین ترتیب این قرارداد علیرغم تمام مساعی بریتانیا و تحت تأثیر مخالفت‌های داخلی و خارجی ملغی شد. در این شرایط، بریتانیا درصدد آزمون‌های دیگری جهت گسترش نفوذ سیاسی خود برآمد که کمیته آهن یکی از این ابزارها بود. کمیته آهن یا زرنگنده، در سال ۱۲۹۶ تأسیس شد. این سازمان ابتدا در «اصفهان با نام «کمیته آهن» یا نوید مدرنیته و پیشرفت ایران، با پشتیبانی سرکنسول خانه بریتانیا و درگیری آشکار یک افسر سیاسی بریتانیایی به نام سرهنگ (کلنل) هیگ آغاز به کار کرد.»^۲ و البته به مرور زمان، علاوه بر اصفهان در شهرهایی چون تهران، کرمان و سایر شهرها نیز فعالیت خود را آغاز نمود. این کمیته زرنگنده خوانده می‌شد؛ زیرا محل تشکیل جلسات کمیته در منزل سیدضیا، در زرنگنده بود.

اعضای کمیته آهن و تشکیلات آن

فهرست نام و تعداد کامل اعضای کمیته کاملاً مشخص نیست؛ اما برخی از اعضای اصلی و سرشناس آن را کسانی چون سیدضیالالدین طباطبایی، مسعود کیهان، یحیی دولت‌آبادی، کاظم سیاح، حسین دادگر، محمود جم، حسین دادگر و سیدمحمد تدین تشکیل می‌دادند. برخی حتی از ملک‌الشعرا بهار و چند عضو خارجی نیز نام برده‌اند. در رابطه با تشکیلات و ساختار کمیته نیز اطلاعات چندانی در دسترس نیست که یکی از علل آن تمایل سیدضیا به سری و مخفی ماندن آن بوده است. صدرالدین الهی در این رابطه می‌گوید: درباره اعضا و تشکیلات کمیته می‌گویند هرگاه از سیدضیا درباره تشکیلات کمیته پرسیده‌ام؛ اما سید به آن متعذر می‌شد به این که در سوگند روز اول تشکیل کمیته قرار شده است افراد تا حیات دارند، درباره مقام و مرتبه و شکل سازمانی خود حرفی نزنند... سید بارها از کودتا آهن صحبت کرده بود. می‌کوشید تا آن را یک جمع اسرارآمیز جلوه دهد.^۳

آرمان‌های کودتا و ارتباط آن با انگلیس

کمیته ساختار چندان روشنی نداشت و در رابطه با اهداف و تشکیلات آن، اساسنامه یا اطلاعاتی در دسترس نیست، البته گفته می‌شود اعضای آن درصدد بودند به نوعی از طریق این تشکیلات از قرارداد ۱۹۱۹ حمایت کنند؛ اما بعد از عدم تصویب قرارداد در مجلس، تلاش این گروه برای آزمون راه‌های دیگر همچون کودتا آغاز شد. بنابراین گاهی به قدرت رسیدن هدف آن‌ها بود و گاهی سرخوردگی سیاسی را عنوان می‌کردند. ۴ با این حال، علیرغم کمبود اطلاعات در این زمینه، یک چیز در آن مورد آن کاملاً واضح بود و آن ارتباط نزدیک کمیته با سیاست‌های انگلیس و نزدیکی اعضای آن به اهداف بریتانیا بود. البته گفته می‌شود طرفداری تمامی اعضا از نیروی خارجی لزوماً در راستای منافع شخصی یا مصلحت‌جویی فردی آنها نبود، بلکه برخی از آنان مصلحت را در هواخواهی از یک دولت خارجی بر ضد دولت دیگر می‌دانسته‌اند تا شاید از این طریق بتوانند دولتی مطابق با منافع سیاسی کشور، روی کار آورند.

از انگیزه‌های سیاسی و غیرشخصی برخی از اعضا که بگذریم، با جرأت می‌توان ادعا نمود که محور فعالیت‌های کمیته همراه شدن با سیاست‌های انگلیس جهت کسب قدرت سیاسی بوده است. یحیی دولت‌آبادی در این مورد می‌نویسد کمیته «مرکز سیاست انگلیس بوده است. ۵ در نهایت اقدامات و تلاش‌های کمیته نتیجه داد و کودتای معروف ۱۲۹۹ طراحی و اجرا گردید. طی این

کودتا رضاخان میرپنج با همدستی سیدضیا و دخالت‌های گسترده انگلیس قدرت را قبضه و توانست بتدریج با گرفتن عنوان نخست‌وزیری و پادشاهی، حکومت را به پهلوی منتقل کند. کمیته آهن نقش زیادی در کودتا ایفا نمود. چنانچه خود سید ضیا نیز در این رابطه اشاره کرده است: اگر کمیته آهن و رفقای آن نبودند، کودتا موفق نمی‌شد. ۶

اعضای کمیته که در طراحی کودتا نقش مؤثر و مستقیم داشتند، تصمیم گرفته بودند تحت هر شرایطی کودتا را به موفقیت برسانند. و در صورت شکست آن از راه‌های دیگر قدرت را به دست بگیرند. در واقع «کمیته آهن یک شاخه نظامی داشت که قرار بود در صورت شکست کودتا مستقلاً عمل کند و با ترورهای پی در پی از طریق ایجاد وحشت حکومت را در دست بگیرد.» ۷ بدین ترتیب کمیته توانست به هدف و آرمان اصلی خود یعنی کودتا و روی کار آوردن شخص مورد حمایت انگلیس برسد. پس از کودتا بسیاری از اعضای کمیته توانستند در حکومت جدید مسئولیت‌هایی را عهده‌دار شوند. چنانچه سیدضیا به عنوان نخست‌وزیر حکم خود را از احمدشاه دریافت و کابینه خود را که بعدها به علت دستگیری گسترده مخالفان به کابینه سیاه شهرت یافت، تشکیل دهد.

سخن پایانی:

بررسی سازمان کمیته آهن و اقدامات اعضای آن این نکته را به خوبی روشن ساخت که کودتای ۱۲۹۹ با دخالت مستقیم و گسترده انگلیس طراحی و اجرا شده است زیرا کمیته آهن سازمانی انگلیسی بود که توسط آنها تأسیس و اعضای آن عمدتاً از هواداران سیاست‌های این کشور بودند. این موضوع به خوبی، تردیدها و ادعاهای کسانی را که منکر نقش انگلیس در کودتا هستند، نقض کرده و خود دلیل محکمی برای اثبات نقش این کشور در کودتا است.

فهرست منابع

۱. عبدالرضا هوشنگ مهدوی، تاریخ روابط خارجی ایران از ابتدای دوران صفویه تا پایان ج. ج. دوم، تهران، امیرکبیر، ۱۳۸۵، چاپ یازدهم، ص ۳۶۲
۲. احمد کسروی، زندگی و زمانه احمد کسروی: در برگزیده: زندگانی من، ده سال در عدلیه، چرا از عدلیه بیرون آمدم، انتشارات شرکت کتاب، ۱۳۹۵، ص ۲۱۳
۳. صدرالدین الهی، سیدضیا مرد اول یا مرد دوم کودتا؟ لندن، انتشارات شرکت کتاب، ۱۳۹۲، چاپ دوم، ص ۶۳

۴. الهی، همان، ص ۶۳

۵. یحیی دولت آبادی، حیات یحیی، تهران، فردوسی و عطار، ج ۴، ص ۱۵۱

۶. الهی، همان، ص ۶۳

۷. الهی، همان، ص ۶۳

آدرس مطلب :

<https://www.cafetarikh.com/news/۳۶۵۵۹/کمیتها-آهذ-بازار-جدید-ایران-چپاو-بریتانیا-جدید-بازار-آهذ-کمیتها>